

venskem pisanju se vaditi, de nama bo slovensčina bolj gladko tekla; potem bo nama pa tudi mogoče, da bova spesnejše podučevala.

Tvoj prijatelj  
Govorič.

## Pomenki

o

### *slovenskem pisanji.*

#### XLVII.

**U.** Hvalil in hvalil si sporočila vipavske, postojnske in črnomeljske šole, ktere vse kažejo tudi v pisavi lep napredek, da je *r* samoglasnik! Pogovarjala sva se sicer že lani o tem in tedaj si mi djal: „Pustiva za zdaj to reč!“ Ali — ker se mi zdi ta reč prevažna, in ker doveršijo najni pomenki v kratkem drugo leto, lotiva se je še letos. Povej mi vendar, zakaj ne posnemaš doslej unih glavnih šol, in kdaj misliš vsaj tudi ti pokazati v svoji pisavi lepi napredek, da je *r* samoglasnik!

**T.** „Da se resnica prav spozna, je čuti treba dva zvona“.

Čuj, poslušaj torej prvi zvon, ki poje, da je *r* samoglasnik! Prvi je pisal dr. Miklosič, da sta *l* in *r* samoglasnika v staroslovenskem, l. 1850 v „Lautlehre der altslov. sprache“ str. 10. 11. takole:

Von den vocalen *l*, *r*. §. 18. »Die buchstaben *l* und *r* haben im altslovenischen eine zweifache bedeutung: stehen sie im inlaute zwischen consonanten, im welchem falle ihnen stets einer der beiden schwachen vocale *jer*, *jerek* folgen muss, oder bilden sie mit einem der genannten vocale *jer*, *jerek* den anlaut, so sind sie als vocale anzusehen: *pl'n'* (plenus) *čr'n'* (niger) *l'zica* (cochlear) *r'vanije* (rugitus); in jedem andern falle sind diese beiden buchstaben consonanten. wenn man bemerkt, dass diesen beiden buchstaben, so oft sie als vocale auftreten, stets einer der beiden schwachen vocale *jer*, *jerek* folgen muss, so könnte man versucht werden anzunehmen, dass nicht *l* und *r*, sondern die sie begleitenden schwachen vocale die sylbe machen, folglich jene nicht als vocale anzusehen sind, dass daher nicht *pln*, *črn*, *lžica*, *rvanije* sondern etwa *plun*, *črun*, *lužica*, *ruvanije* zu sprechen ist; in dieser annahme könnte man bestärkt werden durch formen wie *slun'ce* ant. hom. *mrozok'* pat. *crik'v'* in späteren glagolitischen handschriften: allein wenn man dagegen erwägt, dass die beiden vocale *l* und *r* auch im sanskrit vorkommen, dass ferner der schwache vocal nicht nur in den freilich nichts

beweisenden späteren glagolitischen handschriften, sondern auch in älteren handschriften in diesen fällen manchmal ganz fehlt, dass endlich der vocal *r* in allen diesseits der Donau gesprochenen dialecten fortlebt, so kann man nicht umhin, die buchstaben *l* und *r* in den oben angegebenen fällen für vocale zu erklären; den umstand, dass den vocalen *l* und *r* regelmässig einer der beiden schwachen vocale folgt, möchten wir entweder dem möglichen einflusse einer fremden sprache und einer fremden schrift auf das dem cyrillischen zu grunde liegende glagolitische alphabet zuschreiben, oder dadurch erklären, dass die beiden vocale *l* und *r* allerdings ein dunkler nachhall zu begleiten scheint«. **V novoslovenskem pa je samo *r* samoglasnik, in o tem je pisal dr. Miklošič l. 1852 v „Lautl. der neuslov. spr.“ str. 230. takole:** »Der vocal *r* lebt im slovenischen fort; anlautend: rdeti se, rž, rsketati; inlautend: brbati, brv... črv, škrbati. Die slovenischen grammatiker sind indessen nicht zur erkenntniss der vocalischen natur des *r* gelangt, indem sie serce, terpeti und sogar kardelo (jarnik) schreiben; selbst Metelko hat sich, wie es scheint, von der altslovenischen schreibweise bestimmen lassen, dem vocal *r* einen halbvocal beizugesellen, den er dem *r* vorsetzt: smart, obgleich jer im altslovenischen ausnahmslos dem *r* nachgesetzt erscheint. bloss in den für die ungarischen Slovenen gedruckten büchern wird richtig srce, trpeti u. s. w. geschrieben, so dass auch hier die einfalt richtiger sieht als der verstand der verständigen...«

**Drugi je pisal Bělankin v slovenski Bčeli. l. 1852 (po nauku našega učenoga jezikoslovca g. dr. Miklošiča),** »da sta *r* in *l* (l je ali rov prisni brat ali izveksęa jegov pravi sin: kar tedaj *r* zadęva, to tudi l) prava Slavenska vokala, ino da kakor taka ne potrebujeta pręd soboj nikakoga drugoga vokala«, — celo »na konci besęde po konsonantu: hribr Berg; dobr gut; Petr...« in str. 194 pravi: »O tem pak, kar vsak pręvidi, celo nič ne rečem, da je neumno *e* ali *a* na konci besędi pisati, dokler v pregibanji odpada: dobr, a ne dober, ker je dobra, dobro, dobroma, pak ne dobera itd.; ostr — ostra; vętr — vętra; kozl — kozla; topl — toplota; padl — padla, pletl — pletla itd. (Kdor to reč tenše premisli, bo viděl, kako nam je nek namęstek staroga jera vęndar potreben, čę ravno ne toliko pri lu ino ru, ali da očitno povęm, kako nam je cirilica potrebna!). In str. 205. »Ino zadnji, akoravno prvi ino pręvažni razlog, zakaj pišimo l i r, kedar sta suma vokala, je sloga slavenska, ino toj se mora vse drugo ukloniti, podvręči ino ji stręči. — Povrzimo da prokleta starokopitno, robsko pravopisno pravilo: »Piši, kakor govoriš«. Ker je to, dokler ščę jednoga, kniževnoga občęga jezika ne imamo, našemu slovstvenomu približanju naj vękši sovražnik ino se ne ustavljajmo dlje potrebnim popravam; pišimo od sega dob etymologički, složno, vzajemno, občinski, bratovski — Slavenski, slovstveno!«

**Tretji se je oglasil prof. Lesar (v Jahresbericht der k. k. selbstständigen Unterrealschule) l. 1861 v spisu „Glasoslovje slovenskega jezika“ (posneto po dr. Fr. Miklošič-evi Ver-**

gleich. Gramm. d. slav. Spr.), kjer se bere o glasnici *r* tole:

»To glasnico v govorjenji tudi mi še dobro poznamo, v pisanji pa se je nam Slovincem skorej do dobrega pogubila; in sicer menda le po nevednosti ali zanikernosti slovničarjev, ki njenega bistva niso spoznali. Še clo ranjki Metelko se je dal zapeljati, da je svojo ploglasnico pred *r* vtikal tudi tam, kjer je *r* sam že glasnica; morebiti ga je to motilo, ker je stara slovenščina *jer* za glasnico *r* pisala; toda Metelko je svoj *e* pred *r* stavil: smert za smrt. — Le ogerski Slovenci se še do današnjega dne terdo derzé starega. V novejših časih se je je nekaj pisateljev zopet poprijelo, in želeti je, da jo oživimo, torej pišemo: srce, smrt, rdeč, brv, brdo, brkle, brleti i. t. d. — O glasnici *l* pa: »Ta glasnica nam je pa šla popolnoma v zgubo v pisavi in govorjenji, in se ne bo več dala obuditi« itd.

Leta 1862 so poprej gospodarske, obrtniške in narodne Novice v 2. listu postale obrtniške ter so jele skorej skozi in skozi pisati samoglasnik *r*. Mnogoteri so popraševali, zakaj in čemu? Nato so odgovorile v 5. l. na vprašanje: **Zakaj »Novice« izpuščajo tihi *e* in pišejo črko *r* kot samoglasnik? tole:** »Novice«, ki so odstranile zastarêlo bohoričico in ustanovile novo pisavo, so čez 20 let — to gotovo ni prehitro — storile spet eno stopnjo naprej in začele letos pismenko *r* pisati kot samoglasnik, kakor se izgovarja, — tedaj: trd, prst, smrt itd. Že prejšnjih let bil je v »Novicah« o tem govor; med jezikoslovci je to tako trdna, znana reč, da smo mi Slovenci poslednji, ki v tem resnici odpiramo vrata, ter se tudi v ti malenkosti bližamo ostalim Slovanom, kateri take besede kot mi izgovarjajo brez samoglasnika *e*.

Morebiti je ravno ranjki Metelko v svoji sicer izvrstno izdelani slovnici največ pripomogel, da se nismo do sedaj pravega poprijeli, ter po krivi neki misli, kot da ne bi poznal samoglasne narave te pismenke, v njegovo (svojo) slovnico str. 3. pisal je: terd, smert, perst i. t. d., kot da bi bil pred *r* polglasnik, kar pa ni res. (Glej Miklosiç vergl. Lautlehre str. 227. 230).

Kot samoglasnik, tedaj brez pred in za njim stoječega samoglasnika rabijo to pismenko stari Slaveni, Štokavci (razun Dubrovnika, kjer se čuje *a*), vsi Čehi (na Českem, Moravskem in Slovaskem), in mi Slovinci razun nekterih krajev na Hrvaškem, kjer se jasno čuje pismenka *e* na pr.: perst kert i. t. d. Po tako malem številu pa se vsaj ne bomo ravnali in ne zoper jasni izgovor in zoper pravila primerjajoče slovnice krivo pisali; vsaj se trudimo po vsaki poti, da, kolikor moč, pišemo po izgovoru.

Poslednji med Štokavci pisali so samoglasnik pred to pismenko književniki zagrebški, izgovarjaje se s tem, da se po Zagorju, tedaj med Kajkavci čuje *e*. Sedaj se razun šolskih knjig že tudi največi del knjig v Zagrebu tiska kakor zahteva temeljita znanost.

Za one pa, kateri se plašijo besed: prst, krst, trd, misleči zmiraj le na pravilo nemške slovnice, da vsak zlog (Silbe) mora imeti samoglasnik, naj dodamo še troje:

Prvo: Mi Slovenci besede res izgovarjamo brez samoglasnika nemške slovnice, kar v nemškem jeziku ni; čemu bi tedaj pisali kar ne izgovarjamo? Drugo: Pismenka *r* je v takih besedah samoglasna (Selbstlaut), tako da tedaj ono pravilo velja tudi za nas, toda v duhu domačega jezika. Tretje: Mi bi s to pisavo radi pomagali vsakemu tujcu, ki se našega jezika uči, da zadene pravi izgovor in ne bere, na priliko, tård, smärt, čärka i. t. d.«

Naslednje leto 1863 je prišla prva slovenska slovnica s tem naukom na svitlo, v kateri Janežič str. 12 piše: §. 38. »Starim Slovenom je bila črka *r* v sredi med soglasnikoma ali pa iz konca pred soglasnikom po g. Miklošiču samoglasnik, n. pr. br'v-brv, br'zda-brzda, gr'lo-grlo, zr'no-zrno, . . ali iz začetka r'zati-rzati.

Tudi nam Slovencem je *r* v teh in taci primerih nekam samoglasne nature; zato se pred njim poliglasnik *e* tudi v pisavi bolj in bolj opušča, kar močno lajša pravo izreko, posebno tujcem. Vrh tega se blizamo po tej pisavi tudi drugim bratom na jugu in severju. §. 39. Kakor *r* bil je starim Slovenom tudi *l* med soglasnikoma samoglasne veljave; v novi slovenščini pa je v pisavi popolnoma v zgubo šel i. t. d.«

Letos pa je prinesel Književnik (časopis za jezik i po-viest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti) „ovu prepirku pravopisnu u *r*«, v katerem (I, 1.) str. 31 piše V. Jagić: U slovenskom jeziku tumarahu tudjom naukom pokvareni gramatiči vrlo dugo, dok dodjoše do osvjedočenja, da je u njihovu jeziku *r* naravi samoglasno: dobro jim reče Miklošič u svojoj gramatici: »die slovenischen grammatiker sind indessen nicht zur erkenntniss der vocalischen natur des *r* gelangt . . . so dass auch hier die einfalt richtiger sieht als der verstand der verständigen«. Zbilja čitam u najnovijoj slovnici Janežičevoj ovako: Tudi nam Slovencem je *r* v teh primerih nekam samoglasne nature... Vrh tega se blizamo... bratom na jugu in severju«. (Glej spredej).

To so pglavitni virniki, iz ravno tistega vira, kateri ponnosno kažejo, da v novoslovensčini je *r* samoglasnik. Pervi je po tem nauku v novoslovensčini dal na svitlo svoje pesmi Matija Kráćmanov na Dunaju l. 1855. Poprijemali so se te pisave sim ter tje nekteri mlajši pisatelji po raznih časnikih, zlasti kar so Novice sploh jele tako pisati, in huda se je že godila „zatoženemu sosamoglasniku“ ne le v „ljubljskejš učilnici pri sv. Jakobu“, ampak tudi v „ljubljskejš čitalnici“ in celo v „Novicah“ samih. Po vsem tem ni čudo, da so pokazale tudi glavne šole po Slovenskem lepi napredek, da je *r* samoglasnik, sej mu je že celo na ljubljanskem pokopalisču postavljen spominek!

U. Po vsem tem je pa čudo prečudo, da ti ne kažeš doslej v svoji pisavi lepega napredka, da je *r* samoglasnik! Ali

te ni sram, da si starokopitnež, rakovec in polžar! Vselej sem mislil, da je tebi lastna „die einfalt, welche richtiger sieht, als der verstand der verständigen“, da ti je mar „sloga slavenska“, da se ne ravnaš po „nevednosti ali zanikernosti slovničarjev“, koji „tumarahu tudjom naukom pokvareni vrlo dugo u jeziku slovenskom!“ Sram me je, ker je „med jezikoslovci to tako trdna, znana reč, da smo mi Slovenci poslednji, ki v tem resnici odpiramo vrata!“ Sej smo vendar Slovenci proti drugim Slovanom na zahodu, in tolikrat pravijo, da „od zahoda gre olika proti vzhodu“. Duri in vrata odprimo torej v tem resnici, obieručke se je poprimimo ter kažimo v vsem svojem pisanji lepi napredek, da je *r* samoglasnik in pišimo „od sega dob etymologički, složno, vzajemno, občinski, bratovski — Slavenski slovstveno“, ter kličimo preglasno: Živila vzajemnost! živila sloga slavenska! Naprej — naprej zastava slave!!

## P a š n i k.

Kako naj se učitelj v šoli obnaša. Učitelj ne sme misliti, da se pri otrocih lahko obnaša, kakor se hoče. Tudi pri otrocih se mora učitelj spodobno obnašati. Varovati se mora tedaj, da ne govori nespodobno, preprosto, neumno, šaljivo i. t. d. Učitelj naj se do svojih učencev vède spoštljivo, in naj jih tako uči, da tudi spoštujejo sebe in druge. Ni lepo, če učitelj samo zapoveduje in gospoduje v šoli; vsi njegovi ukazi naj izvirajo iz ljubezni in iz dobička za mladino. Ako se učitelj z učenci spodobno obnaša, si s tem uterdi tudi prihodno spoštovanje pri odrasčenih. Učenci, ki jih učitelj v šoli vedno ponižuje in se sam nad njimi povikšuje, ne odnesejo veliko prida iz šole, ker le komaj čakajo, da bi se izpulili iz tesnih učiteljevih vez, ter se ne zmenijo pozneje za šolsko odrejo in za učitelja. Marsikteri učitelj toži, da ga učenci pozneje ne spoštujejo, in da mladina vse šolske nauke pozabi, in je razujzdana in sirova, kakor bi nikoli ne bila hodila v šolo. V takih okoliščinah naj bi si učitelj skerbno vest izpraševal, kako je odgojeval mladino, ki se je niso prijeli šolski nauki.